

DİN & FELSEFE

A R A Ş T I R M A L A R I

Religion and Philosophical Research

E-ISSN: 2667-6583

Aralık | December 2021

Cilt | Volume: 4 - Sayı | Number: 8

CENNET CEREN ÇAVUŞ, İBN ARABÎ VE SCHUON: TASAVVUFİ METAFİZİK VE EZELÎ HİKMET, İSTANBUL: İNSAN YAYINLARI, 2021

Mustafa DÖNMEZ, Arş. Gör.

Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi | Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences

mstfdnmz1@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9194-6824>

Makale Türü | Type of Article: Kitabiyat | Book Review

Başvuru Tarihi | Date Received: 01.11.2021

Kabul Tarihi | Date Accepted: 27.11.2021

Atıf | Cite As

DÖNMEZ, M. "Cennet Ceren Çavuş, İbn Arabî ve Schuon: Tasavvufi Metafizik ve Ezelî Hikmet, İstanbul: İnsan Yayınları, 2021".
Din ve Felsefe Araştırmaları 4/8 (Aralık 2021): 272-278

İntihal | Plagiarism

Bu makale editör kurulu tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by the editorial team and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

**CENNET CEREN ÇAVUŞ, İBN ARABÎ VE SCHUON:
TASAVVUFİ METAFİZİK VE EZELÎ HİKMET, İSTANBUL: İNSAN
YAYINLARI, 2021**

Mustafa DÖNMEZ

“Metafizik bir sistem inşa etmek”, Kant ve sonraki bazı filozofların yönelttikleri yıkıcı eleştirilerden sonra birçok kişiye göre anlamsız ve saçmadır. Bu eleştirilerden sonra metafizik bir sistem kurmak her ne kadar zor olsa da çağdaş dönemde sistem kurmaktan geri durmayan düşünürler bulunmaktadır. Perennial felsefenin (gelenekselci ekol) öncülerinden olan Frithjof Schuon (ö. 1998) da bu düşünürlerden biridir. Schuon her ne kadar bu denli önemli bir iddia ve çaba içerisinde olsa da kendisinin metafizik anlayışı maalesef göz ardı edilmiştir. Cennet Ceren Çavuş, *İbn Arabî ve Schuon: Tasavvufî Metafizik ve Ezeli Hikmet* isimli eserinde Schuon’un göz ardı edilen metafizik inşasını ortaya koymaya çalışmaktadır. Yazar, Schuon’un metafizik anlayışını sistematik bir biçimde ortaya koyabilmek için Schuon ile önemli sufilerden biri olan İbn Arabî’nin (ö. 1240) metafizik sistemini karşılaştırarak hangi hususlarda benzer ve farklı düşündüklerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Çavuş, İbn Arabî ve Schuon hakkında yapmış olduğu çalışmada lens karşılaştırma sistemini kullandığını ifade etmiştir. Ona göre bu karşılaştırma sisteminde karşılaştırılacak iki düşünürden biri merkeze alınır ve diğer düşünür merkeze alınan düşünüre kıyaslanarak değerlendirilir. Yazar çalışmasında Schuon’un düşüncelerini merkeze almış ve İbn Arabî’yi Schuon’u anlamak için kullanmıştır. Yapmış olduğu karşılaştırma ile her iki düşünürün metafizik sisteminin daha doğru bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlayan yazarın, asıl amacı Schuon’un metafizik perspektifini ortaya koymaktır.

Çavuş’a göre Schuon hakkında yapılan çalışmalar, onun metafizikçi yönünü göz ardı ettiği veya metafizik düşüncelerini yanlış yansıttığı için eksiktir. Yazarın bu eksiklikleri aşarak Schuon’un metafiziğini sistemli bir şekilde ele aldığı bu çalışma, literatüre özgün bir değer sunmuştur. Ayrıca kullanmış olduğu karşılaştırma metodu ile İbn Arabî’nin metafizik sisteminin de daha doğru bir biçimde anlaşılmasına fayda sağlaması yazarın literatüre kattığı diğer bir değerdir.

Çavuş, her iki düşünürün daha doğru anlaşılmasını sağlamak ve literatüre yukarıda bahsi geçen katkıları sunmak için çalışmasını giriş, üç bölüm ve son söz olarak kurgulamıştır. Giriş ve son söz dışındaki üç bölümden ilki “metafizik perspektifler”, ikincisi “onto-teoloji” ve üçüncüsü “gnosiyoloji”dir. Yazar, metafizik perspektifler bölümünde metafiziğin semantik gelişimine ve Schuon’un bu gelişim sürecindeki filozoflarla ortak ve farklı olan düşüncelerine yer vermiştir. Çavuş’un,

Schuon'un metafizik düşüncelerinin felsefe tarihindeki izlerini sunması iki açıdan önemlidir. İlk olarak, Schuon'un kendisinden sonraki Perennial filozofları bir hayli etkilediği göz önünde bulundurulduğunda, sözü edilen filozofların fikirlerinin arka planı daha iyi anlaşılabilir olacaktır. İkinci önemi ise Schuon'un ve Perennial geleneğinin metafizik anlayışının köklü bir düşüncenin mirası olduğu ortaya çıkacaktır.

Yazar bu bölümün devamında Schuon'un metafiziğindeki önemli bazı kavramları ele almıştır. Yazara göre Schuon'un metafiziğini oluşturan en önemli kavramlar *Hikmet* (Felsefe), *Sophia Perennis* (Ezeli Hikmet), *Religio Perennis* (Ezeli Din)/ *Ezoterizm*'dir. Bu kavramlar Çavuş'un da dile getirdiği üzere Schuon'un metafizik anlayışının temelinde yer alan "mutlak-göreceli" ayrımındaki "mutlak" a dair belirlenimleri ifade etmektedir. Sözü edilen kavramlar Perennial felsefenin en önemli kavramları oldukları için Perennial felsefeyle ilgili çalışmaların birçoğu araştırmalarına bu kavramları tahlil ederek başlamaktadır. Çavuş da bu kavramları ele alır ve konusu gereği bu kavramları Schuon merkezli sunar. Lakin yazarın buradaki aktarımları kendinden önceki çalışmalardan kayda değer farklılıklar arz etmez.

Yazar, Schuon'un metafizik perspektifini ele aldığı bu ilk bölümde Schuon'un metafizik anlayışının temellerinden olan "Tanrı'nın hem aşkınlığını hem de içkinliğini" ifade eden "şehadet" metafiziğine de yer vermiştir. Çavuş, Schuon'un İslam metafiziğinin sembolü olarak düşündüğü şehadetin ilk bölümü olan "La ilahe illallah"ın İbn Arabî ve kendi metafizik düşüncesindeki aşkınlığı simgelendiğine değinmiştir. Şehadetin ikinci kısmıyla ise Tanrı'nın insandaki içkinliğine, bu anlamda Hz. Muhammed'in Tanrı'nın en mükemmel tezahürü olarak temsil edildiğine vurgu yapmıştır.

Çavuş ilk bölümde ayrıca iki düşünürün tercih ettikleri din diline, bazı kelâmî mezheplere yönelik eleştirilerine, kelâmî anlamda yakın oldukları düşüncelere ve ortalama tasavvuf (*average sufism*) eleştirilerine değinmiştir. Ayrıca yazar, Schuon'un İbn Arabî'ye yönelik bazı eleştirilerine de yer vermiştir. Bu minvalde Schuon'un, İbn Arabî'yi Hz. Peygamber'in üstünlüğünü vurgulamak için diğer peygamberleri küçümsemesi, kötülük problemine yaklaşımı, üslubundaki mübalağalı anlatımı, Hristiyanlara baskı yapılmasına dair mektubu ve bilgi kaynağı olarak sunduğu ilhamın sübjektif olması gibi bazı hususlarda eleştirdiğine temas etmiştir. Yazarın, iki düşünürün farklılaştığı hususları bu denli açıklıkla ele alması, Schuon gibi bazı Perennial filozofların sanki İbn Arabî'nin çağdaş versiyonlarıymış gibi algılanmasına karşı önemli bir izahıdır. Öte yandan yazarın Schuon'un din dili anlayışı veya bazı kelâmî mezheplere yönelik eleştirileri gibi konulara değinmesi, literatürdeki bir yetersizliği göstermesi açısından önemlidir. Zira Schuon gibi bazı Perennial filozoflar denince akla ilk olarak sanat, vahiy, dini çeşitlilik gibi konular gelmekte ve ilgililer bu konular çerçevesince çalışmaktadır. Lakin bu konuların dışında yer alan din dili gibi konular yeterince çalışılmamıştır. Yazarın sadece Schuon'un İbn Arabî'den ayrışma sadedinde dile getirdiği bu hususlar derinlikli bir şekilde incelenmeyi beklemektedir.

Çavuş, İbn Arabî ve Schuon'un metafizik perspektiflerini ele aldıktan sonra ikinci bölüm olan "onto-teoloji"de her iki düşünürün varlık anlayışlarına değinmiştir. Anlaşılabileceği üzere Schuon ve İbn Arabî'nin varlık mefhumunu anlamak metafizik sistemlerini kavrayabilmek için zorunludur. Ayrıca Çavuş'a göre iki düşünürün metafizik anlayışlarındaki benzerlikler özellikle varlık anlayışlarına dairdir. Her iki düşünürün varlık anlayışlarının *Varlık Ötesi*, *Varlık* ve *Varoluş* şeklinde üç mertebeden oluştuğunu belirten yazar, bu mertebeler üzerinden iki düşünürün mutlak, göreceli ve mutlak ile göreceli arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirdiğini ve kurduğunu göstermeye çalışmıştır.

Çavuş, her iki düşünürün *Varlık Ötesi* mertebesini mutlak ve sonsuz olarak nitelediğine ve bu mertebenin ehadiyet mertebesi olarak *Zat Olarak Tanrı*'yı ifade ettiğine değinmiştir. Ayrıca İbn Arabî'ye göre âlemden bütünüyle farklı olan *Zat Olarak Tanrı*'nın bilinemeyeceğini bundan dolayı *Zat Olarak Tanrı*'ya sadece selbi sıfatları atfettiğine de işaret etmiştir. Öte yandan Schuon'un bu mertebeyi İlk Akıl olarak isimlendirdiğine ve bu mertebenin insan aklıyla ortak bir yönünün olması hasebiyle *Zat Olarak Tanrı*'nın bilinebileceğini ifade ettiğine dikkat çekmiştir.

Çavuş daha sonra varlık hiyerarşisindeki bir diğer mertebeye olan *Varlık (Tanrı)/Ulûhiyet*'i ele almıştır. Çavuş, Schuon'un *Varlık* mertebesini, *Varlık Ötesi* mertebesinin ilk belirlenimi olarak gördüğüne ve bu belirlenimin "isimler" dolayısıyla sağlandığına değinmiştir. Ayrıca *Zat* ile âlem arasındaki ilişkinin yine *Varlık* mertebesi üzerinden kurduğuna temas etmiştir. Çavuş, *Zat* ile âlem arasındaki ilişkiyi sağlayan bu mertebeyi *Zat Olarak Tanrı* değil, *Şahsi Olarak Tanrı* şeklinde isimlendiren Schuon'un, bu mertebeyi aynı zamanda *Yaratıcı Tanrı* olarak isimlendirdiğini de ifade etmiştir. Ayıryeten *Varlık Ötesi* ve *Varoluş* arasındaki geçişin her iki düşünürün metafizik sistemindeki kilit rolüne dikkat çeken yazar, onların bu geçişi ifade etmek için kullandıkları farklı kavramları da ele almıştır. Çavuş, İbn Arabî'nin bu geçişi daha ziyade "berzah" kavramıyla açıkladığını, Schuon'un da bu kavramı benzer bir muhtevayla kullanmakla birlikte kendi ürettiği "göreceli mutlak (*the relative absolute*)" kavramına daha çok yer verdiğini dile getirmiştir.

Çavuş'un çalışmasını Schuon hakkında yapılmış diğer çalışmalardan ayıran en önemli yönlerden biri, iki farklı mertebeye olarak ele aldığı *Zat Olarak Tanrı* ve *Şahsi Olarak Tanrı*'nın diğer çalışmalarda aynı mertebeye olarak ele alınmasıdır. Şayet *Zat Olarak Tanrı* ve *Şahsi Olarak Tanrı* aynı mertebeye olarak değerlendirilirse dinlerin aşkın birliği ve kötülük problemi açısından istenmeyen ve çelişik sonuçlar ortaya çıkacaktır. Bu sorunun farkında olan Çavuş literatürü değerlendirdiği kısımda bu probleme kısaca değinmektedir. Lakin iki ayrı mertebeye olduğu takdirde çelişikliğin nasıl ortadan kalkacağına dair derinlikli bir açıklama maalesef sunmamıştır. Kabaca bakıldığında *Zat Olarak Tanrı* ile *Şahsi Olarak Tanrı* ayrı mertebeler olarak kabul edilse de yine Schuon'un ontolojisinde dinlerin aşkın birliği ve kötülük problemi açısından çelişkiler ortaya çıkabilir. Bu sorun derinlikli araştırmalar yapılmasını gerektirir. Şayet yapıldığı takdirde hem dini çeşitlilik hem de kötülük problemine dair yeni açılımlar sunulabilir.

Çavuş, ikinci bölümde son olarak varlık hiyerarşinin son mertebesi olan *Varoluş/ Muhammedi Hakikat*'i ele almıştır. Varoluş mertebesinin Tanrı'nın âlemdeki yansıması olduğunu belirten yazar, bu mertebenin İlahi Akıl ile insani akıl arasındaki geçişi ifade ettiğine değindiği gibi bu mertebenin "dünya" ile karıştırılmaması gerektiğini de önemle vurgulamıştır. Schuon'un bu karışıklığı ortadan kaldırmak için Varoluş mertebesini "heaven", metafizik bir mertebe olmayan dünyayı ise "earth" olarak kavramlaştırdığını söylemektedir. Yazar, Schuon'un pek çok gelenekten faydalanarak Varoluş mertebesini *Kozmik Akıl, Logos, Avatar, İnsan-ı Kamil veya Muhammedi Hakikat* olarak isimlendirdiğine de temas etmiştir. Ayrıca bu isimlendirmelerin her birini ayrı başlıklar halinde işleyerek Varoluş mertebesine kattıkları hususiyetleri de incelemiştir.

Çavuş üçüncü bölümde, ikinci bölümün konusu olan metafiziğin, bilgi sistemini konu edinmiştir. "Gnosioloji" başlığını kullandığı bu bölümde mutlak'a dair bilginin rasyonel veya epistemik değil irfani bilgi olduğuna işaret etmiştir. Çavuş'a göre irfani bilgi konusu Schuon ve İbn Arabî'nin metafizik anlayışlarının farklılaştığı en önemli noktadır. Yazar, İbn Arabî'ye göre insanların yalnızca vehbî bilgi vasıtasıyla Allah'ı bilebileceklerini fakat kendi istidatlarındaki sınırlılıklarını aşamayacakları için Zat'ın bilinmesinin imkânsız olduğunu söylemektedir. Öte yandan Schuon'un aklın insan ve Allah'da özdeş olması hasebiyle mutlak'ın bilinebileceğini savunduğunu dile getirmektedir. Çavuş, Schuon'un sezgisel akıl vahiy gibi kutsal ve insanüstü gördüğünü ve bu sebeple sezgisel aklın, Schuon'un sisteminde Tanrı'yı bilme kaynağı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Schuon'un, İbn Arabî'yi, bilgi kaynağı olarak gördüğü ilhamın sübjektif olması sebebiyle eleştirdiğinden de söz etmiştir.

Her ne kadar yazar İbn Arabî ve Schuon'un irfani bilgi konusundaki görüşlerinin birbirinden farklılaştığını ifade etse de kanaatimizce bu durum iddia edildiği kadar belirleyici değildir. Zira her ne kadar irfani bilgi hususunda farklılaşmalar da bilgi üzerine kurulmuş ontolojik sistemleri birbirine oldukça benzemektedir. Ayrıca akıl her iki düşünürün bilgi anlayışında oldukça kutsal bir zemin olarak kurulmuş ve göreceli olanla ilişkisi kesilmiştir.

Gnosioloji bağlamında ele alınması gerekli diğer bir husus akıl-vahiy ilişkisine dairdir. Çavuş, Schuon'un akli ilahi bir unsur olarak düşünmesinden dolayı akıl-vahiy çatışmasının Schuon açısından geçerli olmadığını belirtir. Lakin kanaatimizce bu tartışma hala Schuon adına geçerliliğini devam ettirmektedir. Çünkü kanaatimizce Schuon, akıl-vahiy çatışmasındaki dünyevi olan akli "us" olarak nitelendirmiş ve sadece isimleri değiştirerek tartışmaya devam etmiştir. Yani kadim tartışma Schuon için akıl-vahiy değil, us-vahiy veya kalp olarak devam etmiştir.

Kısaca temas ettiğimiz üç bölümden anlaşılacağı üzere yazar çalışmanın amaçlarını yerine getirmiştir. Yazarın hedeflediği amaca ulaşmış olması takdire şayandır. Lakin çalışma içerisinde okuyucunun görmek istediği bazı hususların göz ardı edildiğini düşünmekteyiz. Çalışma içerisinde her iki düşünürün metafizik

anlayışları karşılaştırılırken bunlar daha ziyade aktarım olarak kalmıştır. Bunun ötesinde okuyucunun her iki mütefekkirin düşüncelerinin ardını görmelerine yardımcı olacak, yazara ait tahlillerin bulunması faydalı olabilirdi. Çalışma içerisinde İbn Arabî ve Schuon'un fikirleri aktarılırken ya da Schuon'un İbn Arabî'ye yönelik eleştirilerine ve tahlillerine yer verilirken, yazarın bu fikirlere dair analizleri ve tahlilleri maalesef yeterince görülmemektedir. Örneğin yazar Gnosoloji bölümünün Vahiy (*revelation*) alt başlığında İbn Arabî'nin vahye ve ilhama bakışına ve Schuon'un bunun yerine sezgisel akli yerleştirdiğine ve onun, İbn Arabî'ye yönelik eleştirilerine değinmiştir. Lakin yazar, Schuon'un eleştirisinde haklı olup olmadığına ve sezgisel aklın bilgi kaynağı olduğunu düşünmenin ortaya çıkaracağı sonuçlarla ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Diğer bir husus çalışmada her ne kadar Schuon'un metafizikçi yönü ortaya konmaya çalışılsa da Schuon'un metafizik sisteminin özgünlüğüyle ilgili bir sorun ortaya çıkmaktadır. Yazar "Metafiziksel Perspektifler" bölümünde Schuon'un özellikle Platon, Platoncu Plotinus ve Iamblichus'tan, ayrıca diğer bazı dini geleneklerden etkilendiğini bu sebeple metafizik sisteminin eklektik nitelik kazandığını belirtmiştir. Eklektik olan bir metafizik sistemin özgün olup olmadığını okuyucunun anlayabilmesi için etkilendiği düşüncelerden farklılaştığı yönlerinin ortaya konması elzemdir. Bu anlamda Schuon'un etkilendiği yönler kadar farklılaştığı hususları da belirtmek Schuon'un metafizik anlayışının özgünlüğünü ifade etmek açısından gereklidir. Yazar elbette Schuon'un Plotinus'tan farklılaştığı bazı hususlara değinmiştir. Örneğin Plotinus'tan farklı olarak suduru kabul etmemesi veya Plotinus'un Bir'ini İlahi Akıl olarak nitelendirmesi yazarın değindiği farklılıklardan bazılarıdır. Lakin bahsi geçen farklar ne yazık ki Schuon'un metafizik anlayışını özgün kılmamaktadır. Elbette Schuon'un metafizik anlayışı özgün olmak zorunda değildir. Fakat özgün bir yönü yoksa çalışma içerisinde yine tahlil edilerek bu durum dile getirilmelidir.

Belirtilmesinin faydalı olabileceğini düşündüğümüz diğer bir husus yazarın çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarını çizerken ortaya çıkan sorundur. Çavuş giriş bölümünde "kapsam, sınırlılık ve yöntem" başlığında konunun sınırlarını çizerken dini çeşitlilik konusuna değinmeyeceğini ifade etmiştir. Dini çeşitlilik konusuna değinmemesinin sebebi açık değildir. Yazarın ezeli hikmetle bu denli alakalı ve çalışmada pek çok kez değindiği "dinlerin aşkın birliği" konusuyla oldukça ilgili olan dini çeşitlilik konusunu çalışmanın sınırları dışında tutmasının gerekçelerine değinmesi gerekirdi. Kapsam ve sınırlılıklar konusunda karşılaşılan diğer bir sorun yazarın metafizikle ilişkili bazı konuları bütünlüklü bir şekilde ele almamasıdır. Örneğin yazar kötülük probleminin çalışmanın alanına dâhil olduğunu belirtmiş fakat bu konuyu bütünlüklü bir biçimde ele almamıştır. Yazar, kötülük problemi konusunda yalnızca Schuon'un, Plotinus'tan etkilendiği ve İbn Arabî'den farklı düşündüğü bazı hususları dile getirmekle yetinmiştir.

Bütün bu hususlara rağmen anlaşılması zor metinler kaleme alan iki önemli düşünürün metafizik anlayışlarının konu alınması ve onları sistematikleştirme çabası

ve bu çabanın sonucunda ortaya konan çalışmanın literatüre katkısı azımsanamazdır. Bu çalışmanın Perennial Felsefe'nin diğer öncü isimlerini anlamak ve sistematikleştirmek için yapılacak çalışmalara öncülük etmesini temenni ederiz. Son olarak perennial filozofların metafizik sistemlerini karşılaştıran ve bu sistemlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak eserler kadar -şayet sunmuşlarsa- yüzyıllardır var olan metafizik eleştirilere karşı cevaplarını merkeze alan yeni çalışmaları görmeyi arzu etmekteyiz.